

Neft sənayesinin təxirəsalınmaz ehtiyaqları

Hacı Zeynalabdin Tağıyev

III hissə

(I hissə jurnalın 2022-ci il 06-07, II hissə 10-cu nömrəsində dərc edilmişdir)

Bu yaxınlarda Ramanada böyük şirkətlərdən biri tərəfindən bu cür torpaq sahəsinin alınmasının üstü açıldı və məhkəmə çəkişməsinə qədər gedib çıxdı. Amma həmin sövdələşmə faş oldu, lakin ola bilsin, hələ nə qədər bu cür sövdələşmələr var ki, vaxtaşırı üzə çıxır, yaxud müxtəlif şirkətlərin qovluqlarında saxlanılır. Beləliklə, biz olduqca qərribə hal ilə rastlaşırıq: bir tərəfdən dövlət məlum rayonların torpaq satışı qadağan olunmuş sərhədlərini müəyyənləşdirib və həmin sərhəd daxilindəki torpağın bir qanışı da satıla bilməz deyir, lakin həmin torpaq sahəsi hissə-hissə kimlərinə xüsusi mülkiyyətinə çevrilir.

Sırr deyil ki, müəyyən zaman keçdikdən sonra dövlət ehtiyatla qoruduğu həmin torpaq sahəsindən istifadə etmək istəsə, ola bilsin ki, onun böyük bir hissəsinin şəxsi adamların əlinə keçmiş olduğunu görəcək.

Bəs alqı-satqısı qadağan olunan torpaqlarla bağlı dövlətin nə kimi təklifləri var? Bəri başdan deyə bilərik ki, Dövlət Əmlak Nazirliyi tərəfindən həmin torpaqların məsələsinin bundan sonra da ləngidilməsi dövlətə itkilər bahasına başa gəlir, çünki həmin torpaqlar məhkəmə qərarlarına görə keçmişdə xüsusi mülkiyyətdə olduğu üçün və digər imtiyazlara əsaslanaraq ayrı-ayrı şəxslərin əlinə keçir.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, dövlət bu cür ciddi şəkildə mühafizə etdiyi sərvətdən müəyyən vaxtdan sonra istifadə edərək gəlir götürmək istədikdə, ola bilsin ki, o zaman həmin sərvət indiki qədər zəngin olmasın. Biz artıq yuxarıda qeyd etmişik ki, neft yataqları, habelə neft təbəqələrinin şəraiti və xüsusiyyətləri haqqında bizim geoloji məlumatlarımız olduqca qətiyyətsizdir, bir çox hallarda mübahisə doğurur və ziddiyyət təşkil edir. Bizə indiyədək dəqiq məlum deyil ki, quyu qazılmamışdan öncə neft hansı təbəqədə sabit vəziyyətdə durur və qaz təzyiqi vasitəsilə üzə çıxır, yoxsa o, yataqda başqa mayelər kimi təbəqələr üzrə bu və ya digər istiqamətlərə axır. Hətta bu günə qədər neftin tapılması haqqında məsələ açıq qalır, bu bərdə bir-birinə daban-dabana müxtəlif fərziyyələri irəli sürülür. Məlumdur ki, bizim qaldırdığımız məsələ neftin mənbəyi və mahiyyətindən irəli gəlir və çətin ki, öz müsbət həllini tapsın. Biz yalnız onu bilirlik ki, iqlim şəraitindən asılı olmayaraq neft bir çox yerdə var və onun hansı dərinlikdə yerləşməsi hər yerdə eyni deyil və indi hasil etdiyimiz şəkildə o, üçüncü dövrün məhsuludur. Üstəlik demək lazımdır ki, neft yataqları özlüyündə istisnasız olaraq geniş və dərin laylardan yox, əksinə, bəzi hallarda bir-birinin üstündə yerləşən kiçik laylardan ibarətdir. Məsələ bu cürdür. Biz bilirlik ki, mədənlərimizdə bir neft təbəqəsində artıq istismarı başa çatmış quyuların növbəti neft təbəqəsi qazıldıqda daha məhsuldar neft məhsulunun üzə çıxdığı hallar da olmuşdur. Elə hallar olmuşdur ki, məsələn, quyu 50 sajin ilkin dərinlikdə qazıldıqda gün ərzində 4000–5000 pud neft vermişdir, amma bir neçə sajin növbəti təbəqəyədək qazıldıqda isə neft fontan vurmuşdur. Burdan belə bir nəticə çıxarmaq mümkündür ki, neftlə zəngin olan qumlu neft layları eyni deyil. Hətta elə hallar olmuşdur ki, kimsə qonşusunun məhsuldar neft quyusunun yaxınlığında quyu qazmış, məhsuldar təbəqəyə çatdıqda fontan vurmuş, çoxlu neft almış, amma qonşunun quyusu istismardan çıxmışdır. Vəziyyət onu göstərir ki, yerin altındakı laylarda neft qazın köməyi ilə və ya başqa səbəbdən bir yerdən başqa yerə hərəkət edir. Əgər bu belədirsə, ola bilsin ki, indi boş olan və dövlət xəzinəsinə heç bir gəlir gətirməyən torpaqlar getdikcə gücdən düşsün, sonradan heç nəyə yaramasın. Çünki həmin torpaq sahələrindəki nefti sahibkarlar neft mədənlərinin olduğu rayonda yerləşən quyuların vasitəsilə çəkiş qurtaracaqlar.

1872-ci ildə hərəcadə dövlət tərəfindən 17 qrupa ümumilikdə 170 desyatin torpaq sahəsi satılmış, 3 milyon rubl gəlir əldə edilmişdir. Dövlətin qazancı vur-tut bu qədər olmuşdur. Həmin qrupların hasil etdiyi neftin miqdarı ilə müqayisədə bu gəlirin son dərəcə cüzi olması ilə kim razılaşmaya bilər?

Bir tərəfdən ildən ilə neftə tələbat artır ki, bu da öz növbəsində bizim sahibkarları xaricdən güclü qazma qurğuları almağa sövq edir, digər tərəfdən mövcud olan sahələr bu tələblərə cavab vermir və neft rayonlarının genişləndirilməsinə ehtiyac yaranır. Bu zaman qadağan olunmuş sərhədlərin daxilində istismara yararlı torpaqlar olmasına baxmayaraq, sifariş verməyə icazə verilmir.

Əgər dövlət 1872-ci ildə olduğu kimi, bəzi sahələri kəsərək hərəcə çıxarmağa icazə verərsə, əvvəl müəyyən qruplara verdiyi kimi, bundan yenə də 3, 4, hətta 5 milyon rubl gəlir götürə bilər.

Əgər həmin məbləği yeni sahələrin istismarının davam etdiyi illərin sayına bölsək və həmin dövrü 20 il hesab etsək, hər ilin payına təxminən 200–250 min rubl düşür. Halbuki dövlət daha çox qazanc əldə edə bilər və əldə etməlidir. Buna nail olmaq isə yalnız sifarişlərə tam sərbəstlik verməklə mümkündür. Kim harada arzu edirsə, istər boş, istərsə də ümumi istifadədə olan yerlərdə. Bununla yanaşı icazə haqqı hər desyatin yer üçün 20 rubl müəyyənləşdirilməlidir. Bundan başqa neftin istehsalına, indi kerosinə qoyulan mövcud aksizlə birlikdə, neftin harada çıxarılmasından asılı olmayaraq hər pud neftə görə, tutaq ki, 12 qəpik vergi tətbiq olunmalıdır.

Bu işdə neft yataqlarının işlənməsinə sərbəstlik verilməsi sənayenin uğurlu inkişafında və genişlənməsində əsas amil ola bilər. Bunun təsdiqini biz Amerikanın təmsalında görərik. 1859-cu ildən 1888-ci ilədək 30 il ərzində Amerika 2 milyard 500 milyon pud neft istehsal etməyə nail olmuşdur. Biz isə 1832-ci ildən bəri, yəni 57 il ərzində 1 milyard 123 milyon pud istehsal etmişik. Amerikalılar müxtəlif dövlətlərə 1 milyard 250 milyon pud kerosin satmışlar (Amerikanın daxili tələbatını nəzərə almasaq). Biz isə bütün istehsal dövründə (1869-cu ildən 1889-cu ilədək olan dövr də daxil olmaqla) Rusiyanın daxili tələbatı da nəzərə alınmaqla 251 milyon pud neft satmışıq.

Çar Rusiyanın Polşa quberniyası nümunə ola bilər. Onlarda qüvvədə olan qanuna görə torpaq sahibi əgər ona məxsus torpaq sahəsində özü neft hasil etmək istəmişsə, müəyyən haqq müqabilində bu hüququ başqasına güzəştə getməlidir. Orada kəşfiyyat işləri həm dövlət, həm də şəxsi torpaqlarda arzu edən hər kəs tərəfindən aparıla bilər, qazıntı işləri aparmaq üçün torpaq sahəsinin ayrılmasına dağ-mədən rəhbərliyi baxır, üstəlik daş kömürü və filiz çıxarılması üçün torpaq sahibinin razılığı tələb olunmur. Sənaye üçün bu qanunun üstünlükləri özünü çox da gözəltmədi: qanun dərc olunan sonra heç 10 il keçməmiş ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən kömür istehsalı 14 milyondan 85 milyona puda yüksəlmişdir. Şübhəsiz ki, neft hasilatında da bu cür olacaqdır.

Finlandiyada da bu baxımdan tam sərbəstlik hökm sürür: hər kəsin istədiyi yerdə yeraltı sərvətlərin hasilatı ilə məşğul olmaq hüququ var, üstəlik torpaq sahibinin razılığı o zaman tələb olunur ki, qazıntı aparılan sahə onun yaşayış evindən 100 sajin az məsafədə yerləşsin.

Ümumiyyətlə, təcrübə göstərir ki, harada kəşfiyyat və qazma işinə geniş hüquq verilibsə, orada sənaye çiçəklənmə dövrünü yaşayır. Prussiyada və digər alman dövlətlərində arzu edən hər kəs qızıl və gümüş, cıvə, dəmir filizi, mis, qurğuşun, qalay, sink hasilatı hüququna malikdir və torpaq sahibi əgər özü qazma işləri aparmırsa, onda bu işə maneçilik törətmək hüququ yoxdur. Rusiyanın Böyük İslahatçısı (red. Rus çarı nəzərdə tutulur – A.Ə.) onu sivil dövlətlər cərgəsinə qatmaq üçün ciddi say göstərir. Odu ki, ölkənin sənaye həyatında qazma işinə və hasilat aparılmasına sərbəstlik verilməsinin necə nəhəng amil olduğunu qiymətləndirməmək qeyri-mümkündür. Biz bunu onun imzaladığı Fərmanda da görərik. Orada deyilir ki, hər kəsə “rütəbəsindən və imtiyazından asılı olmayaraq, hər yerdə, yəni həm özünün, həm də başqasının torpaqlarında hər cür metalı, mineralı və daşı axtara, əridə və saflaşdırıla bilər”. Əgər sahibkarın özünün zavod tikməyə istəyi yoxdursa, onun torpağında başqalarının filiz və mineral axtarmasına, qazıntı aparmasına, iş görməsinə sərbəslə yanaşmalıdır ki, Allahın izni ilə həmin sərvətlər torpağın altında əbəss yerə qalmasın. Məhz həmin qanun öz işini gördü: Rusiyada sənaye həyatı canlandı; duz, dəmir filizi və digər yeraltı sərvətlərin hasilatı inkişaf etməyə başladı.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bizim neft ixracımız 200 milyon puddur, 2 ildən sonra həmin tələbat ildə 300 milyon puda yaxın olacaq və onun 100 milyon pudu kerosin almaq üçün ayrılacaq və Rusiyaya göndəriləcək. Həmin dövrdə daxili bazarın tələbatının 25 milyon pud olacağını da nəzərə almaq lazımdır.

Bir pud neftə 12 qəpik qiymət qoyulsa, 100 milyon pud neftdən xəzinə hər il 12 milyon rubl gəlir götürə bilər.

Tərcümə edən Akif Əhmədov